



Het moet een angstaanjagende, oorverdovende, alles vernietigende ontploffing zijn geweest. De klap was tot op 60 kilometer te horen. Wij stonden op het balkon van het appartement van een neef en nicht en zagen de rookkolom op 75 km. afstand. Tweehonderd woningen in een gebied zo groot als 60 voetbalvelden werden volledig verwoest; circa 1500 woningen en 500 bedrijven raakten zwaar beschadigd; 1250 mensen raakten dakloos. Maar dat alles was ondergeschikt aan de dood van 23 mensen, onder wie vier brandweerlieden; ongeveer 950 mensen raakten gewond. Al deze ellende was het gevolg van een kettingreactie van ontploffingen die uiteindelijk resulteerden in de ontploffing van een bunker met 177.000 kg vuurwerk in Roombeek, een wijk in de stad Enschede - 13 mei 2000. Willem Wilmlink verwoordde het grote verdriet in Enschede en van hemzelf in zijn gedicht **Enschede huilt**:

Een buurt, die wel veel zorgen had,  
maar die ook vol verhalen zat,  
vol humor en gezelligheid,  
die buurt zijn we voor eeuwig kwijt. [...]

Arm Enschede,  
verberg je in de armen van de koningin  
en huil, want daar is reden voor,  
en huil dan maar aan één stuk door...

De stad was al eerder, in de Tweede Wereldoorlog, zwaar getroffen. Er werden 354 luchtaanvallen uitgevoerd, met maar liefst 61 bombardementen tot gevolg. Met als dieptepunt het bombardement op 10 oktober 1943, waarbij de wijken Pathmos, Zwik en Hoogeland grote schade opliepen. Er vielen bij dat bombardement 151 doden en 104 zwaargewonden; in de hele oorlog vielen 360 doden. Is daarmee al het leed wel verteld? Zeker niet, want Enschede, ooit dé grote textielstad, ondervond de gevolgen van de teloorgang van de textielindustrie. De aanvankelijk ongekende bloei van de textielindustrie ging met sociale misstanden gepaard. Aan het eind van de 19e eeuw was het de sociaal bewogen priester Alfons Ariëns die in Enschede de aanzet gaf tot de katholieke arbeidersbeweging en de ontwikkeling van een katholieke sociale leer. Op z'n hoogtepunt was 85%(!) van de beroepsbevolking werkzaam in de textiel en aanverwante industrie en toen de textiel na een langzame afkalving uiteindelijk volledig teloor ging, verdwenen dan ook alsnog 30.000 arbeidsplaatsen. Willem Wilmlink liet er in 1986 in zijn prachtige gedicht **Textielstad** geen twijfel over bestaan wat dit alles indertijd betekende voor de stad en zijn inwoners, ook voor hem.

[...] De burchten van de nijverheid  
staan er nog her en der verspreid:  
spelonken, hol en afgeleefd,  
waar nu de wind vrij spel in heeft.

Krim, Berkenkamp, Sebastopol,  
het is voorbij. De maat is vol.  
Bijna geen heeft hier nog weet  
van uw gelatenheid, uw leed. [...]

Textielbaronnen van weleer,  
hun jachtgebied bestaat niet meer.  
Waar zouden ze gebleven zijn,  
Van Heek, Ter Kuile, Blijdenstein?  
[...]

Dwars door het uitgeteerde hart  
loopt nu de kale boelevard  
met postkantoor en V&D.  
O, Enschede, Enschede.



Het in dit gedicht verwoorde gevoel, het is er nu nog - achtendertig jaar later sieren de woorden nog steeds de gevel van een boekhandel in de binnenstad. Wie door de stad fietst ziet echter ook een aantal nu prachtig gerestaureerde oude fabrieksgebouwen; ze hebben hun herbestemming gekregen. Toch blijft Enschede een gewonde stad, zonder een door de geschiedenis bewaard gebleven hart. Maar is dat ook niet het kenmerk van een levende stad? **Een stad die leeft in het heden, is gegrondvest op de fundamenten van het verleden en bouwt met het oog op de toekomst.** ...

**En wij mensen? Is dat ook het kenmerk van óns leven? Gegrond op het verleden, levend in het heden, gericht op de toekomst?** Niet voor het eerst brachten Louise en ik op dinsdag 28 mei een bezoek aan de synagoge in Enschede. Niet de oudste synagoge van Nederland, maar volgens mensen die het weten kunnen, wel de grootste én mooiste van West-Europa. Dat is zeker het gevolg van het feit dat de Joodse gemeenschap ten tijde van de bouw (1928) een aantal rijke Joodse families kende - maar die zijn niet meer.



De synagoge omvat onder meer twee gebedsruimtes: de huiskamer grote 'kleine sjoel' en de 'grote sjoel' met de negen meter hoge koepel, waarin een enorme bronzen lichtkroon hangt. Mozaïeken van Venetiaans glas bedekt met bladgoud geven die ruimte extra glans. Heel bijzonder: het hele interieur heeft, samen met de vele kostbare voorwerpen, de Tweede Wereldoorlog ongeschonden doorstaan. Dat is helaas niet zo met de Joodse gemeenschap: van de ruim 1400 Joden die in 1940 in Enschede woonden, werden er meer dan 700 in de Duitse concentratiekampen vermoord. Het klinkt huiveringwekkend, maar het zouden er zeker nog (veel) meer zijn geweest als de Joodse Raad in Enschede (anders dan die in Amsterdam) zich niet enorm had ingezet om zoveel mogelijk Joodse burgers te laten onderduiken. ...

We kregen een koptelefoon met audiotour aangereikt. We blijven in de ruime hal stilstaan en zetten de inleiding van de tour aan. Ik hoor een uitleg van de Joodse mens- en maatschappijbeschouwing - ik luister en denk: dat zou ik hebben willen en kunnen schrijven. Hier klinken woorden die uit mijn hart komen. De woorden brengen een stroom van gedachten bij mij teweeg.

Ik ben opgegroeid met het woord VERANTWOORDELIJKHEID en dat woord heeft zich in mij genesteld: er is geen ander woord dat mijn gedrag en handelen zó heeft gevormd als het woord verantwoordelijkheid. Hoe het in mijn leven is gekomen weet ik niet, eens was het er. Natuurlijk: mijn moeder, meester Van Westenbrugge, de meester die mij op school verantwoordelijkheid gaf omdat ik een lastige belhamel was: die man wist wat opvoeden was. Ds. Eizenga, de blinde gevangenispredikant die zich ook ontfermde over 'lastige kinderen'; één keer per veertien dagen zocht ik hem op en dan luisterden we samen naar klassieke muziek. Hij zal ook vast met mij gepraat hebben ... Misschien de 'Hoogtezondominee' H.A. Visser die voor de radio onder die titel een aantal mensen portretteerde.



Hoe ook, ooit drong het diep tot mij door dat de vraag **"Mens, waar ben je?"**, die in het bijbelse scheppingsverhaal aan Adam en Eva, aan mij werd gesteld, een vraag naar mijn verantwoordelijkheid is: Ik schreef een boek over **"VACANTE VERANTWOORDELIJKHEID in het ziekenhuis"** en andere professionele organisaties zoals het onderwijs. Als *niemand* échte verantwoordelijkheid neemt sterven patiënten, vallen scholieren en studenten overboord uit de kansenboot. Vanuit die grondhouding gaf ik leiding aan vier ziekenhuizen en een hogeschool - nee, aan MENSEN. Zo wil ik ook nu in het leven staan: niet als toeschouwer maar toeëigenaar, als iemand die zich de verantwoordelijkheid toeëigent waar dat mogelijk is, gevoed door het verlangen dat het béter wordt en door het verzet tegen onverantwoordelijk gedrag. Is het kwaad het tegenovergestelde is van het goede? Abraham Joshua Heschel (1907-1972), de grote Amerikaanse rabbijn van Poolse komaf, schreef - zo leerde ik in de Synagoge van Enschede- **"Onverschilligheid is het tegenovergestelde van het kwaad."** Dat zei Dietrich Bonhoeffer ook - en zwijgen is een vorm van onverschilligheid, voegde hij er aan toe.

\*\*\*

Enschede, het is de stad waar de grootouders en ouders van Louise geleefd hebben, waar Louise vijf jaar heeft geleefd. Het is de stad, waarboven mensen duizenden bommen afwierpen, waardoor honderden mensen stierven. Het is de stad die ooit het jachtveld van de textielbaronnen was, de stad waar door vacante verantwoordelijkheid en onverschilligheid van mensen, een dodelijke ramp zich kon voltrekken, waarna mensen zwegen. Het is de stad van de Joodse Raad waarvan mannen wél risicovolle verantwoordelijkheid namen. Het is de stad met de bewaard gebleven prachtige synagoge die zoveel leed in zich herbergt, waar ik opnieuw de vraag hoorde:

**Mens, waar ben je?**

1. Het gedicht **Enschede huilt** en meer daarover

2. Het gedicht **Textielstad**; Willem Wilmlink leest zelf het gedicht voor en voorlezen was niet zijn sterkste kant...

3. Op de website van het Twents museum vind je een **verhelderend verhaal** over de Synagoge in Enschede. Wie ooit Joost Prinsen het zo indrukwekkende gedicht **Ben Ali Bibi, de goochelaar** van Willem Wilmlink heeft horen en zien voordragen, vergeet het nooit meer.

4. Het schilderij van Michelangelo in de Sixtijnse kapel. Het verbeeldt de schepping van de mens, de verantwoordelijke mens. Muziek:

1. Het Joodse gebed **Kol Nidrei**, hoorbaar in een zingende cello, voor cello en orkest getoonzet door Max Bruch.

2. Ik weet het, ik heb het vaker genoemd en laten horen, maar steeds weer komt dit door Bram Vermeulen geschreven en gezongen lied terug bij mij: Ik hoop dit ooit te mogen zeggen: **Ik heb een steen verlegd op aarde.**